

— վերջապես ընկալայ ի Լայպցիգէ 1896 տարւոյ Յունիսի ամսագրին զգաւորականն ի պատուականաց *Traité des Simples par Ibn el-Beithar*, քառածալ եռահատոր, զոր թարգմանած է L. Leclerc եւ հրատարակած ի Պարիս, Imprimerie Nationale. զԱ. հատորն յամին 1877, երեսը I—XVI+1—476, համարը 1—732. զԲ. հատորն, 1881, երեսը I—II+1—489, համարը 733—1617. զԳ. հատորն, 1883, երեսը 1—483, համարը 1618—2324¹. Ապշուրթեամբ լցայ թէ այսպիսի տեղեակ եւ հմուտ առաջնորդ ունելով ի ձեռին՝ ինչպէս կարացած է Հ. Ալիշան ստեպ ստեպ խորխորատէ ի խորխորատ կործանիլ: Միանգամայն ուրախացայ ոչ սակաւ՝ որ Լըկէր կը հաստատէ զիմ գրածներն (բաց յերկ տեղեաց), կը լրացնէ զիմ գիտողութիւնս, եւ զայն բազում տարակուսանս ի մասին արաբականին զորոց խղճած էի գրել՝ կը փարատէ յիմ օգուտ, եւ ոչ Հ. Ալիշանի: Այժմ նիւթ ունիմ «չորեքպատիկ ընդարձակելոյ» զֆն-բո-թ-ն-ն օգնութեամբ Լըկէրի եւ իմ սեպհական նորանոր գիտողութեամբ եւ յաւելուածովք: Բայց թող մնայ այս այլում ժամանակի, եւ ես դառնամ յիմ ֆն-բո-թ-ն-ն առ ի ճշգրէ, լրացնել եւ հաստատել:

Ա. Լըկէր կ'ուղղէ գերիս տեղիս իմ *Հնդկաստան-թեան*:

ԺԳ. Գրած եմ «Ջինջ-բո-թ-ն-ն, Ջինջ-բո-թ-ն-ն, որպէս թէ Ջինջ-բո-թ-ն-ն = արաբ. Սինէֆր = գլ. Cinabre, նոյնանիշ ըլլար բնդ Ջինջ-բո-թ-ն-ն: Չայս սխալ գործած եմ նա եւ յիմ Գաղղիերէն-Հայերէն Բառագիրս ի բառն Cinabre. «Խրո-ն, կինա-բառիս. Ս. Ջինջ-բո-թ-ն-ն»:

Ջինջ-բո-թ-ն-ն ոչ է Cinabre, այլ է արաբ. Zendjâr, գլ. Verdet. տես ի Լըկէր, Հ. Բ. համար 1131: Նոյն է եւ պրս. Ժինջ-բո-թ-ն-ն կամ ձինջ-բո-թ-ն-ն, զոր հայացուցեալ կը կոչենք Ժանջար: Ի համարն Իմ. յիշած եմ ի Գաղղիանոսի բառից. «Բո-թ-ն-ն, ծաղիկալոյն, որ է Ժանջար եւ զֆաղիան-նոյ նոյնացուցած եմ բնդ յն. *Χάλαυνθον* = Couperose ou Sulfate de cuivre (Alex.) կը գրէ եւ Լըկէր ի Հ. Բ. համար 1134 bis. «Zahrât en-nohâs [Ջինջ-բո-թ-ն-ն-ն-ն-ն = Ծաղիկ պղնձոյ], Vert-de-gris, [յն.] *Χαλαυνθον*»:

Հետեւելով Նոր Հայկազեանի, Ջախլախեանի, Պողոսեանի (Ջինջ-բո-թ-ն-ն, Սինէֆր, Սինէֆր), Ճամճեանի (Cinabro) եւ Իմիշեանի՝ Խրո-ն եւս կոչած եմ զCinabre յիմ Բառագիրս. բայց սխալ է. Խրո-ն բանջար է (Հայբոսաի, Թիւ 1151, Խրո-ն. Թիւ 1164, Խրո-ն. զոր տես ի ֆն-բո-թ-ն-ն, համար ՃԱԱ), ինչպէս այլուր պիտի ցուցանեմ: Հ. Ալիշան կարէր իմանալ ի Լըկէրէ թէ Խնջ բանջար է Խրո-ն:

¹ Սխալ է Հայբոսաի Թառախաբանին տուած տեղեկութիւնն, երես 3, ծան. 1. S. Leclerc ... «ապա» գրեալ յամին 1876—1877¹, ոչ մատենին մակագիրն կայ, ոչ տպարանին անունն:

որ կը գտնուի եւ ի բառս Գաղղիանոսի, փոխանակ համարելոյ զայն Cinabre ի Թիւն 608. ուր սխալ է նաեւ «նեկատու ինչ-ն»:

ՅԹ. Գրած եմ որ «Հացի» ըստ հեղինակութեան «Գաղղիանոսի բառից է գլ. Érable, եւ ոչ Frêne. Գրած եմ դարձեալ թէ Frêne կոչելի է հայերէն «կռանի» կամ «կռանի ծառ», եւ թէ Մտթ. Ուռհայեցւոյ «բիր մի կռանի» կամ «գաւազան կռանի» կը նշանակէ Un bâton de frêne:

Ամբողջութայ Մարան = կռանի ծառ՝ է արաբ. Morrân = Qarâniâ. տես ի Լըկէր, Հ. Գ. համար 2101, ուր եւ կ'ըսուի ի ծան. «Quand au Qarâniâ, c'est le nom du Cornouiller en grec»: Տես ի նմին հատորի եւ զհամարն 1753, Qarâniâ, Cornouiller: Ուրեմն կռանի կամ կռանի ծառ է յն. *Κράνεα*, Cornouiller, arbre; poétiquement Lance ou Bois de lance, souvent de Cornouiller (Alex.) (= «իր փայտէն կռանի կոչենք», Ամբո-). որով եւ Մտթ. Ուռհայեցւոյ բանն թարգմանելի է Un bâton de cornouiller: Յայտ է թէ այս ծառ կը կոչուի հնագոյն հայերէն անուամբք Հոյնի եւ Գաւարայ:

Իսկ «Հացի» ունի երկու նշանակութիւն. 1. Érable, ըստ Գաղղիանոսի բառից. 2. Frêne, ըստ Բժշկարանաց, ինչպէս այլուր պիտի ցուցանեմ:

ՃԿԹ. Գրած եմ որ Ա. Բժշկարանի «Հուպոկատոս. Մոսթաճէ» գրութիւնն թուի «Հումուտակ-դոս. Սմէթ» = *ἐρμωδᾶχτυλος*, *ἔρμωδᾶχτυλος*:

Մոսթաճէ ուղիղ է. տես Mosta'djela (= Մոսթաճէ) ի Լըկէր, Հ. Գ. համար 2130, ուր ի ծանոթութեան ի մէջ կը բերուին cheikh Daoudի բանքն. «Certains auteurs la confondent à tort avec le sourendjân ou colchique», այսու կը հաստատուի կարծեմ իմ գուշակութիւնս՝ թէ Հոսթաճէն է աղաւաղութիւն *ἐρμωδᾶχτυλος* բառի: Անդ, Հ. Ա. համար 366, Mosta'djela յի կը արուի եւ անունն Be-hedj, որ է ի ծանոթութեան նոյնանշան կը համարուի բնդ յն. *Σατύριον* (գլ. եւս Satyrion). Իսկ Հ. Բ. համար 1531, Mosta'djela բոյսն կը կոչուի նաեւ O'rouk bidh (որ կը նշանակէ *Racines blanches*):

Բ. Լըկէր կը լրացնէ:

Բ. «Blattes de Byzance», անգիտացած եմ: — Լըկէր է որ այսպէս կը կոչէ զարաբ. Adhfâr et-Thib, Հ. Ա. համար 104: Իսկ Pomette de doux closes, զոր նոյնպէս անգիտացած եմ (ֆն-բո-թ-ն-ն, համար ՄԾԶ), չկայ ի Լըկէր:

ԻԷ. «Պաթլէթ Է-Է-Է-Է... զնշանակութիւնն հէթա բառին» բոյս է թէ այլ ինչ, չգիտեմ: — Լըկէր կ'ըսէ Հ. Ա. համար 313, ի ծան., թէ հէթա կը նշանակէ Անհամ, ըստ Յակոբայ Գոլիոսի. «Ajoutons que Baklet et-ham kâ signifie: l'herbe insipide, Golius». Հ. Ալիշան պարտական էր գնել ամէնուրեք զստուգաբանութիւնս

արարերէն եւ պարսկերէն բառից, ինչպէս արդէն ըսած եմ (Քննար., համար 91):

ԽԸ. “Իսկ յԱնիկուն եւ Պաղոսն գրութեանց յայտ է թէ մին սխալ է, զոր չկարացի ստուգել: Թերեւս զՊաղոսն պէտք է կարգաւ Պ. Աղոն, այս ինքն Պարսկերէն Աղոն: — Ուղիղն է Անիկուն. “Anikoun, Rose fétide”, Հ. Ա. համար 169. — Ouard montin, Rose fétide, Հ. Գ. համար 2276, ուր սխալ տպեալ է anison, փոխանակ anikon: Այս եւս կը հաստատէ զիմ կարծիս թէ Միլին առանձին՝ չէ բուսոյ անուն: Զնշելի են նա եւ Հ. Ալիշանի (“կամ մթինն”) բառքն:

Թ. Գրած եմ թէ Պարսկերէն սխալ է, եւ թէ Պարսկերէն եւս՝ ուղիղի թուի Պարսկերէն: — Թէպէտ եւ ստոյգ է որ արաբ. Պերլան է լու, այլ Ամիր-տուլթայն Հաշիմի “-Լ-պարադիս” ուղիղի է Հաշիմի “-Լ-պարադիս” (յոքնական Պերլան բառի ն գիմարոյ յօդիւ). տես Հ. Բ. համար 970, Հաշիմի “-Լ-պերլան” (արաբերէն նշանագրօք), Herbe aux puces. եւ համար 1301, Chedj-rét el-beraghith (շէր-շէր), Conyza, Herbe aux puces:

ՁԹ. Գրած եմ որ Մալաւ է ուղիղն, եւ ոչ Մալաւ: — Սխալ է նա եւ Սուրբեանի Մալաւն. բայց նորա գղ. Mahlabn ուղիղ թուի, քանզի Իպն է-Պէյթար կ'ըսէ զMahleb ծառոյ, Հ. Գ. համար 2090, թէ պտուղն “compte parmi les substances aromatiques... On fait entrer sa graine dans les onguents et les parfums choisis”. Հիւրշմանի կարծիքն, Մալաւ = Malabathrum (Հաշիմի Ամսթեր, 1893, էրես 263, Բ.) ուղիղ չերեւար. Իպն է-Պէյթար կ'ըսէ զտերեւոյ Sâdedj = Malabathrumի, Հ. Բ. համար 1150, թէ հնդկի նարգոսի հոտ ունին, բայց ոչ թէ կը գործածուին յիւղեփեղցութեան. իսկ արդ խորենացոյ Աշխարհագրութեան ընդարձակողն է-Պէյթար կ'անուանէ զՄալաւ: Տես Սարէ = Malabathrum եւ Բննար., համար 106. եւայլն եւայլն:

Գ. Լըկէր կը հաստատէ:

Ե. Սարունճ = գղ. Minium (Asrendj, Minium. Հ. Ա. համար 74. — Zerkoun, Salikoun, Asrendj, Minium. Հ. Բ. համար 1109):

ԺԶ. Լեպեղիքաղիւ = յն. Լեպիդոքաղիւ: (Ամենաստոյգ է գրածս. տես Հ. Ա. համար 438, Toubal, Battitures, ուր կը յիշուի եւ Battitures de cuivre [= Պընծի փերճիկ. Մի. Հեր. Ի. 74], եւ ի ծան. կ'ըսուի. “Il s'agit ici de ce que les Grecs appellent lepis ou écailles”, եւ այլն):

ԻԵ. Կը = արաբ. Զէ-րրահ = “գղ. Cantharide, եթէ չեմ սխալի”: (Derarîh, Cantharides. Հ. Բ. համար 995: Ուրեմն Զէ-րրահ է եղական, Զէ-րրահ յոքնական: Բայց պարտ է նաեւ գիտել որ Լըկէր յետ Գընլոյ ի վերնագրին “Derarîh, Cantharides”, կը յաւելու ի կարգի բա-

նին. “Les cantharides (qui sont une espèce de derarîh)”, եւայլն: Որով եւ է օրինակաւ ուղիղ գուշակած էի անգստին յամէ 1880 (Հայ. Բառարան. էրեսք 117—119) թէ Գարիէն ոչ է յն. Διάδρομα, այլ թէ Գարիէն, Գարահիւրէն, Զարահիւրէն յարաբիկ լեզուի որոնելի են):

ԼԱ. Մորէ = գղ. Garum (Morry, Garum. Հ. Գ. համար 2111 bis: Նոյնպէս յայլեւայլ վիայութիւնս Հայ-բառարանի ուր հայն ունի Մորէ՝ Լըկէր կը թարգմանէ Garum):

ԼԵ. ԶՄաւրէ, հայերէն Սուրբ, ուղղած եմ Մաւրէ, եւ գղ. կոչած Rubrique (Maghra, Terre de Sinope. Հ. Գ. համար 2148. ուր եւ կ'ըսուի ի ծան. “La terre de Sinope, rubrica des Latins, est une espèce d'ocre”, իսկ Լիարէ, ի ստուգաբանութեան Sinople բառի, զterre de Sinope կը կոչէ sorte de rubrique):

ՁԿԸ. “Համամ տեսակ մի է Սէմայ, եւ ոչ Զմմակի”, (“Chem mâm, Cucumis Dudaïm. C'est le nom d'une espèce de petit melon”, եւ այլն. Հ. Բ. համար 1343):

ՁԿԹ. Ասապէն ԸԼ-Հաւրմաւ = Մատուր չէրիւրէն: (“Les mots assabea' hermès ont le même sens que hermôdactyle et signifient: doigts d'Hermès”, Հ. Ա. համար 92, ի ծան.):

ՁԶ. Այլեւայլն = թուրք. Այլ-լեւն = գղ. Aurone (Հ. Ալիշան կ'անգիտանայ զՄաւրաւաւաւայ? ի թիւն 2811, որ սակայն կը գտնուի ի Լըկէր, Հ. Բ. համար 1169, Seraksâna [= Մաւրաւաւաւ, եւ ոչ Մաւրաւաւաւաւ]. “Elle a des feuilles petites, pareilles à celles de l'aurone”, եւայլն, ինչպէս գուշակած էի):

ՍԺԲ. Յաւաւան “թուի նշանակել Ութ բերան”, (“Hecht-dehân [huit bouches]”, Հ. Գ. համար 2258):

ՍԿԳ. Վաւա = Տերեւ լեղակի: (“Ouesma, C'est la feuille de l'indigotier”, եւայլն. Հ. Գ. համար 2291):

ՍԶԱ. Մաւրէլի = Արեւելեան: (Հայ-բառարան, թիւքն 883 եւ 3186 կը գտնուին ի Լըկէր, Հ. Գ. համար 1902, ուր գրեալ է Քերէֆ-Է-Քերէֆ [արաբերէն նշանագրօք], եւ թարգմանեալ l'Ache orientale. Կայ անդ, համար 2304, եւ Ache du levant, Քերէֆ-Քերէֆ: Հ. Ալիշանի Մաւրէլի ի թիւ 3186 այնչափ հեռի է ի Մեւրէլիէ որչափ արեւելք յարեւմտից: Անհնգեղ սխալ է եւ Զրախի? ի թիւ 883, ստուգաբանեալ ի Մաւրաւաւաւաւ):

ՍԶԲ. Յաւաւ = արաբ. Իֆ'ա, Օձ, Իծ, Բարբ: (Afa', Vipère. Հ. Ա. համար 120):

ՍՂԵ. Լի հաւաւոյ? = Նիհաւանդ: (Լըկէր կը գրէ ի բառն Mahleb, Հ. Գ. համար 2090: “On les tire de l'Aderbaidjan et de Nehaouend”, Ինչպէս չէ տեսած զայս Հ. Ալիշան):

ՍՂԸ. Հալահիլ = Հալահիլ: (“Dans les environs de Halahil, canton de la Chine”, Հ. Ա. համար 472: Գերբ Սէն կ'ըսէ, ոչ թէ ճենաստան). եւայլն եւայլն:

